
เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง
จ.พิษณุโลก: หลักฐานทางศิลปกรรมในยุคสุโขทัย*
The Lotus-Bud Style Chedi at Wat Chedi Yod Thong,
Phitsanulok Province:
An Art Evidence of the Sukhothai Period

ปวีณา บุห์รา**
Paweena Buhra

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “พิษณุโลกจากหลักฐานทางศิลปกรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24.” สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

**นักศึกษาระดับปริญญาเอก ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
และ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Buhra, P. (2018). 14 (1): 141-162

DOI: 10.14456/jssnu.2018.8

Copyright © 2018 by Journal of Social Sciences, Naresuan University: JSSNU
All rights reserved

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบทางศิลปะและกำหนดอายุเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ที่วัดเจดีย์ยอดทอง จังหวัดพิษณุโลก ด้วยการใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะในการวิเคราะห์ผัง รูปแบบของเจดีย์ และความสัมพันธ์กับคุณลักษณะสำคัญของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอื่น ๆ ในสมัยสุโขทัย จากการศึกษาได้ข้อเสนองว่า รูปแบบทางศิลปะของเจดีย์ที่วัดเจดีย์ยอดทองสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลสำคัญของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และแผนผังของวัดเจดีย์ยอดทอง ที่มีเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัดควบคู่กับวิหาร ล้อมรอบด้วยคูน้ำ ซึ่งใช้ในการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์ของวัด ได้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบแผนผังของวัดที่พบได้ทั่วไปในยุคสมัยสุโขทัย ข้อสรุปเหล่านี้นำไปสู่การกำหนดอายุของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดเจดีย์ยอดทองว่าน่าจะอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ก่อนหน้าที่ยานาจักรอยุธยาจะขยายอิทธิพลทั้งในทางการเมืองและศิลปะเข้ามายังเมืองพิษณุโลก

คำสำคัญ: เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม, จังหวัดพิษณุโลก, ยุคสุโขทัย, หลักฐานทางศิลปกรรม, ต้นพุทธศตวรรษที่ 20

Abstract

This article aims to study the artistic style and the dating of the lotus-bud style chedi at Wat Chedi Yod Thong in Phisanulok Province. By using the art history research methodology to analyze the ground plan, style of chedi and its relations to defining characteristics of other lotus-bud style chedies during the Sukhothai period, this paper argues that the artistic style of the chedi at Wat Chedi Yod Thong reflects the strong influence of the lotus-bud style chedi at Wat Chedi Chet Theo, Sri Satchanalai, Sukhothai province and the ground plan of Wat Chedi Yod Thong having chedi at the center together with the vihara or shrine hall and surrounded by water which designated the sacred area of the temple demonstrates the popular style of ground plan of the Sukhothai period. All of these seem to suggest that the dating of the lotus-bud style chedi at Wat Chedi Yod Thong should be around early 15th century A.D. before the Ayutthaya kingdom extended both political power and artistic influence on Phitsanulok.

Keywords: Lotus-bud style chedi, Phisanulok province, Sukhothai period, Art evidence, Early 15th century A.D.

บทนำ

พิษณุโลก หรือ สองแคว เป็นเมืองที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในหลายพื้นที่ หลักฐานทางโบราณคดีและวัตถุที่แสดงให้เห็นการเป็นชุมชนยุคกึ่งประวัติศาสตร์ในสมัยทวารวดี จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในสมัยสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 18 พิษณุโลกมีฐานะที่เป็นเมืองในรัฐบริวารของสุโขทัย โดยมีการกล่าวถึง “สองแคว” ในจารึกสมัยสุโขทัยหลายหลัก นอกจากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีหลักฐานทางศิลปกรรมที่สามารถนำมาศึกษาเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองพิษณุโลกได้อีกด้านหนึ่ง จากการสำรวจภาคสนามพบว่า มีเจดีย์สมัยสุโขทัยที่อาจเป็นหลักฐานซึ่งจะยืนยันว่าพิษณุโลกเป็นเมืองร่วมสมัยกับสุโขทัยได้ เจดีย์ในเมืองพิษณุโลกที่มักเข้าใจว่าสร้างขึ้นในสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 หรือพระยาสิทธิเทโวเมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จมาประทับอยู่เมืองสองแควเป็นเวลา 7 ปี หรือสร้างในสมัยสุโขทัยนั้น มีอยู่ 2 วัด คือ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดเจดีย์ยอดทอง กับเจดีย์ทรงระฆังฐานช้างล้อมที่วัดอรุณญิก ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำน่านในเขตอำเภอเมืองทั้งสององค์

จากงานวิชาการที่ผ่านมา พบว่า การศึกษาหรือกล่าวถึง เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง มีค่อนข้างจำกัด และยังไม่ได้ใช้ข้อมูลหรือมุมมองจากการศึกษางานศิลปกรรม เช่น งานของหวน พินธุพันธ์ (2514) นำเสนอข้อมูลเจดีย์องค์นี้ว่าอยู่ในส่วนของวัดร้างนอกตัวเมืองพิษณุโลก เป็นเจดีย์แบบสุโขทัยแท้แบบดอกบัวตูม ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในเมืองพิษณุโลก เป็นเจดีย์ที่มีองค์เจดีย์มีลักษณะคล้ายดอกบัวตูม ส่วนยอดแหลมและฐานซ้อนกัน 3 ชั้น เป็นทรงสี่เหลี่ยม ก่อด้วยอิฐสอดด้วยดิน และสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยเท่านั้น สำหรับงานของสันติ เล็กสุขุม ซึ่งอ้างถึงกริสโวลด์ (สันติ เล็กสุขุม, 2534, 41, 91-99, 103) ว่าเชื่อตามจารึกเขาสุมนกูฏ ว่าเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดเจดีย์ยอดทอง เป็นเจดีย์ที่พระยาสิทธิเทโวทรงปฏิสังขรณ์ และยังคงกล่าวถึง รูปแบบของเจดีย์ประจำด้านหมายเลข 33 ของวัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ที่มีการทำจะระนำประดิษฐานพระพุทธรูปประดับที่เรือนธาตุเทียบได้กับส่วนกลางของรูปแบบของเจดีย์วัดยอดทอง จังหวัดพิษณุโลก จากงานชิ้นนี้ทำให้เห็นความเชื่อมโยงด้านรูปแบบของเจดีย์ระหว่างศรีสัชชนาลัยกับพิษณุโลก ในส่วนงานของศักดิ์ชัย สายสิงห์ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2560, 294-296) ให้ข้อมูลรูปแบบของเจดีย์วัดเจดีย์ยอดทองและมีการกำหนดอายุการสร้างว่าเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่พบทั่วไปแต่จัดอยู่ในกลุ่มที่มีการเจาะช่องจะระนำประดิษฐานพระพุทธรูป และน่าจะสร้างในสมัยที่สุโขทัยรุ่งเรือง ซึ่งอาจเป็นช่วงที่พระยาสิทธิเทโวครองเมืองพิษณุโลก หรือช่วงที่อาณาจักรสุโขทัยแบ่งเป็นสี่หัวเมืองใหญ่ ซึ่งพิษณุโลกเป็นเมืองหนึ่งที่เจริญ พร้อมกับมีกลุ่มพระพุทธรูปสกุลช่างพระพุทธรูปชินราช ซึ่งสร้างในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20

แม้ว่างานทั้งสามชิ้นจะได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเจดีย์ยอดดอกบัวตูมวัดเจดีย์ยอดทองไปในทิศทางเดียวกันว่าน่าจะเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย รวมทั้งความพยายามวิเคราะห์รูปแบบของเจดีย์ในเบื้องต้น อย่างไรก็ตาม งานเหล่านี้ยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์รูปแบบเจดีย์องค์นี้อย่างละเอียดในทุกด้าน รวมทั้งยังไม่ได้ทำการตรวจสอบแผนผังของวัด

และความเชื่อมโยงทางศิลปะของเจดีย์ที่วัดเจดีย์ยอดทอง กับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอื่นๆ อย่างรอบด้าน ด้วยเหตุนี้ในบทความนี้เลือกนำเสนอการศึกษารูปแบบและที่มาของงานศิลปกรรมของวัดเจดีย์ยอดทอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ตรวจสอบเปรียบเทียบงานศิลปกรรมสมัยสุโขทัยและวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏ กับทั้งกำหนดอายุสมัยของเจดีย์องค์นี้โดยใช้ข้อมูลทั้งด้านรูปแบบศิลปกรรมประวัติศาสตร์ โบราณคดี และหลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยในการศึกษาประเด็นดังกล่าว บทความชิ้นนี้จะจัดลำดับการนำเสนอเป็นสี่ส่วนได้แก่ ส่วนแรกจะให้ข้อมูลเบื้องต้นของวัดเจดีย์ยอดทอง รวมทั้งแผนผังของวัด ส่วนถัดมาจะทำการวิเคราะห์รูปแบบเจดีย์ ผ่านภาพถ่ายเก่าก่อนการบูรณะ และภาพถ่ายในยุคปัจจุบัน จากนั้นในส่วนสุดท้ายจะทำการวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปกรรมอย่างละเอียด พร้อมทั้งจะทำการเทียบเคียงกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอื่นๆ ในสมัยสุโขทัย

วัดเจดีย์ยอดทอง: ข้อมูลเบื้องต้น และแผนผัง

วัดเจดีย์ยอดทองเป็นวัดที่อยู่นอกเขตกำแพงเมืองของพิษณุโลกทางฝั่งตะวันออก ราว 1 กิโลเมตร ภายในวัดมีเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่เมื่อกรมศิลปากรทำการบูรณะแล้วมีขนาดฐานกว้าง 13.08 เมตร สูง 22.70 เมตร วิหารก่ออิฐยาว 25 เมตร กว้าง 10 เมตร ฐานสูง 30 เมตร คูน้ำรอบวัด ขนาดประมาณ 90 – 100 เมตร ด้านทิศเหนือดินขึ้น ทิศใต้ถูกปรับให้เป็นบ่อเลี้ยงปลาของวัด ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกถูกถมไปในระหว่างการปรับปรุงสภาพวัด วัดเจดีย์ยอดทองนี้ได้รับการบูรณะประมาณ พ.ศ. 2512 เฉพาะส่วนเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเท่านั้น (สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2543, 45) ด้วยรูปแบบทางด้านศิลปกรรมและผังของวัดที่มีคูน้ำล้อมรอบทำให้เชื่อว่าเป็นเจดีย์ที่ได้รับการสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่เนื่องจากเป็นเจดีย์ที่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง จึงต้องการตรวจสอบผัง รูปแบบศิลปกรรม และกำหนดอายุสมัยของเจดีย์องค์นี้

แผนผังของวัด(รูปที่ 1)ของกรมศิลปากร แสดงให้เห็นว่า เมื่อแรกสร้างวัดมีการวางผัง คือการมีคูน้ำล้อมรอบศาสนสถานทั้ง 4 ด้าน แต่ในแผนผังนี้เหลือเพียงคูน้ำด้านทิศเหนือและทิศใต้เท่านั้น ส่วนคูน้ำทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกถูกถมไป คูน้ำนี้ล้อมรอบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมซึ่งเป็นประธานของวัด และวิหารซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกที่ค่อนไปทางเหนือเล็กน้อย และจากการสำรวจภาคสนามพบว่าปัจจุบันเหลือคูน้ำทางด้านใต้ไม่กว้างนักเนื่องจากถูกถมดินเพื่อสร้างเป็นกุฏิพระ และคูน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือถูกถมจนเหลือเพียงสระเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากแผนผังเดิมจะพบว่าทั้งเจดีย์และวิหารอยู่ในแนวแกนหลักที่หันหน้าออกไปทางทิศตะวันออก ในขณะที่อุโบสถอยู่ห่างจากแนวแกนหลักซึ่งไม่ได้สร้างในคราวเดียวกัน

นอกจากนี้การที่มีแผนผังของวัดมีคูน้ำล้อมรอบทั้ง 4 ด้านนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่าเมื่อแรกสร้างวัดนี้ใช้คูน้ำแทนการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นที่สีมา ดังนั้นการทำให้สิ่งขมกรม เช่น การบวชพระภิกษุ สามารถทำได้ภายในเขตนี้สีมานี้ โดยการใช้วิหารเป็นหลักคู่กับเจดีย์ประธาน ตามแบบวัดในสมัยสุโขทัยที่มีวิหารมากกว่าอุโบสถ โดยที่การใช้ที่สีมาในการทำบวชพระภิกษุมีมาแล้วในลังกา เมืองมอญ และล้านนา (สันติ

เล็กสุขุม, 2555, 14-15)

แผนผังวัดแบบนี้เป็นที่นิยมใช้ในสมัยสุโขทัยเป็นอย่างมาก รูปแบบแผนผังของวัดหรือ ศาสนสถานที่มีคูน้ำล้อมรอบซึ่งสร้างในสมัยสุโขทัยก็เช่น วัดมหาธาตุ วัดศรีชุม วัดตระพังทอง วัดสระศรี เมืองสุโขทัย ซึ่งผลจากการวิจัยของศักดิ์ชัย สายสิงห์ พบว่าเป็นลักษณะพิเศษของวัดในสมัยสุโขทัย และน่าจะเป็นรูปแบบหรือคตินิยมในการสร้างวัดซึ่งปรากฏในจารึกการสร้าง เช่น จารึกวัดบูรพารามที่ว่า ให้สร้างพระเจดีย์ พระวิหาร พระพุทธรูป พระอุโบสถ ศาลา คู กำแพง และสะพาน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551, 81) ดังนั้น ผู้สร้างวัดเจดีย์ยอดทองของพิษณุโลกก็น่าจะรับคติดังกล่าวมาสร้างวัดแห่งนี้ด้วยเช่นกัน

รูปที่ 1: แผนผังวัดเจดีย์ยอดทอง อำเภอเมือง พิษณุโลก
ที่มา: แผนผังวัดเจดีย์ยอดทอง อำเภอเมือง พิษณุโลก, (15 มกราคม 2556)
สืบค้นจาก http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data6.aspx?id=0004623

แผนผังของวัดเจดีย์ยอดทองยังแสดงให้เห็นว่ามีการใช้เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นประธานของวัด การใช้เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นประธานของวัดนี้น่าจะเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เช่นวัดมหาธาตุ วัดตระพังเงิน เมืองสุโขทัย หรือวัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งน่าจะเป็นงานที่เกิดขึ้นในสมัยของพระยาสิทธิ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551, 80) และจากการวิจัยของศักดิ์ชัย สายสิงห์ พบว่า การใช้เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นประธานของวัดนี้น่าจะมีการสร้างอยู่ถึงช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 จากข้อความในศิลาจารึกวัดโสมการาม พ.ศ. 1942 ซึ่งเป็นช่วงระยะกลางถึงระยะสุดท้ายของสุโขทัยแล้ว (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551) จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างวัดโดยใช้เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นประธานของวัดเจดีย์ยอดทองนั้น ไม่น่าจะมีอายุต่ำกว่าช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ดังนั้น จากการตรวจสอบผังของวัดเจดีย์ยอดทองจึงได้

ข้อสรุปว่า ระบบแผนผังการสร้างวัดเป็นวัดในแบบสมัยสุโขทัย คือ มีเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเป็นประธาน มีวิหารอยู่ด้านหน้า และมีระบบของการใช้คูน้ำล้อมรอบ

การตรวจสอบรูปแบบเจดีย์

รูปที่ 2: ภาพถ่ายเก่าก่อนการบูรณะเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
ที่มา: หวน พินธุพันธ์, 2514.

รูปที่ 3: ภาพถ่ายเก่าก่อนการบูรณะเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม เทียบสัดส่วนเจดีย์กับขนาดของคน วัดเจดีย์ยอดทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
ที่มา: Royal Collection, 1982: 47.

จากภาพถ่ายเก่าก่อนการบูรณะ (รูปที่ 2 และ 3) พบว่าเจดีย์เป็นทรงยอดดอกบัวตูมที่ต่างจากเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมโดยทั่วไป เพราะมีการทำจระนำซุ้มที่เรือนธาตุทั้ง 4 ด้าน ตั้งแต่ส่วนล่างหรือส่วนที่ควรเป็นฐานเชิงและฐานบัวคว่ำหงายยึดท้องไม้สูงเพื่อรองรับฐานบัวลูกฟัก 2 ฐานนั้นพังทลาย แต่ยังคงเห็นเค้าโครงของฐานได้ว่าฐานล่างมีขนาดใหญ่กว่าฐานด้านบนขึ้นกล่าวคือฐานมีขนาดลดหลั่นกันขึ้นมาจากส่วนเรือนธาตุ

ส่วนกลาง บริเวณฐานที่รองรับเรือนธาตุไม่สามารถบอกรูปแบบได้เพราะพังทลายลง ส่วนตัวเรือนธาตุที่เหลืออยู่เป็นทรงแท่งสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้ 12 มิจระนำ 4 ทิศ ภายในซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน ซุ้มโค้งของจระนำเป็นกรอบหน้านางมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดับอยู่ และกรอบซุ้มอยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าส่วนยอดหรือส่วนที่เป็นดอกบัวตูม เหนือขึ้นไปจากซุ้มจระนำหรือส่วนยอดจากภาพถ่ายเก่า เป็นทรงดอกบัวตูมก่อด้วยอิฐและฉาบด้วยปูนมีวงแหวนหรือปล้องไฉนเรียงซ้อนเป็นชั้น ๆ รองรับปลีที่อยู่ส่วนยอดสุด ซึ่งยังมีร่องรอยของการพอกปูนเข้ามากว่า 2 ครั้งบริเวณปลีอย่างชัดเจน

เจดีย์องค์นี้ได้มีการบูรณะโดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. 2512 เมื่อกรมศิลปากรทำการบูรณะเจดีย์นี้แล้วเสร็จ (รูปที่ 4) รูปแบบของเจดีย์มีลักษณะดังนี้ ส่วนฐานประกอบด้วยฐานเชิงหรือฐานหน้ากระดาน 3 ฐาน

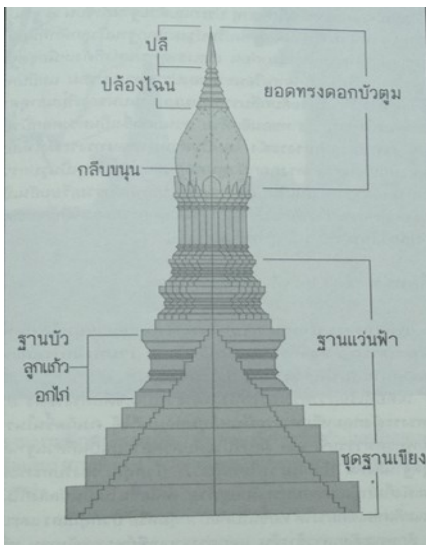
รูปที่ 4 เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ภายหลังการบูรณะแล้ว
ที่มา: ปรีดา บุหร่า

ส่วนกลาง ถัดขึ้นมาเป็นฐานบัวลูกแก้ว อีกอีก 3 ฐาน ฐานล่างสุดของชุดฐานนี้คาดด้วยลูกแก้วอกไก่เพียงเส้นเดียว ถัดขึ้นมาเป็นฐานบัวคาดลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น 2 ฐาน เหนือขึ้นไปเป็นเรือนธาตุได้มีการบูรณะซุ้มหน้านางทั้ง 4 ด้านประดับด้วยพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยทั้ง 4 ด้าน ส่วนยอดที่เหนือเรือนธาตุขึ้นไปของเจดีย์คงรูปแบบเดิมดังที่เห็นในรูปถ่ายเก่า

ด้วยรูปแบบที่ปรากฏภายหลังจากที่กรมศิลปากรทำการบูรณะเจดีย์องค์นี้มีความแตกต่างจากระเบียบการสร้างฐานของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมจึงต้องศึกษาตรวจสอบกับรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมองค์อื่น ๆ โดยเฉพาะส่วนที่ทำการบูรณะขึ้นใหม่ และกำหนดอายุการสร้างของเจดีย์องค์นี้

วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรม

ข้อมูลทางวิชาการด้านศิลปกรรมแสดงรูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมว่า เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่เรือนธาตุไม่มีจระนำประดิษฐานพระพุทธรูป และกลุ่มที่เรือนธาตุมีจระนำซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง 4 ด้าน และมีระเบียบการสร้างหรือรายละเอียดขององค์ประกอบ 3 ส่วนที่ชัดเจน (รูปที่ 5) คือ

รูปที่ 5 ภาพองค์ประกอบหลักของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม
ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, 2552: 45.

ส่วนล่าง ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานหรือฐานเชิงอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ไม่เพิ่มมุมหรือยกเก็จประมาณ 3-5 ฐาน รองรับฐานบัว(บัวคว่ำ-บัวหงาย)ท้องไม้สูงประดับลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น จำนวน 1 ฐาน ซึ่งฐานบัวนี้อยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่เพิ่มมุมหรือยกเก็จ

ส่วนกลาง ประกอบด้วยชุดฐานบัวลูกฟักซ้อนกัน 2 ฐาน ส่วนมากอยู่ในผังเพิ่มมุมไม้ 20 หรือเรียกว่า ชั้นแว่นฟ้า ถัดขึ้นไปเป็นชั้นเรือนธาตุในผังเพิ่มมุมไม้ 20 เช่นเดียวกับฐาน ส่วนของเรือนธาตุนี้มีอยู่ 2

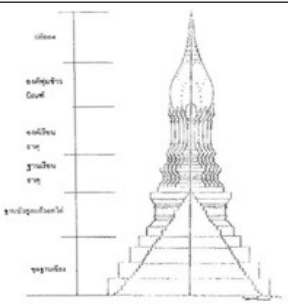
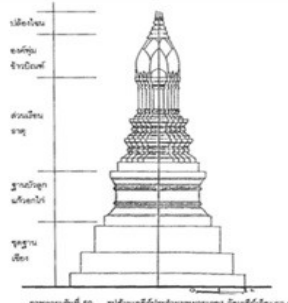
รูปแบบ คือ แบบแรกที่ไม่มีจะระนำซุ้มประดับ ซึ่งมีจำนวนมากกว่าแบบที่ 2 ซึ่งมีจะระนำซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง 4 ด้าน

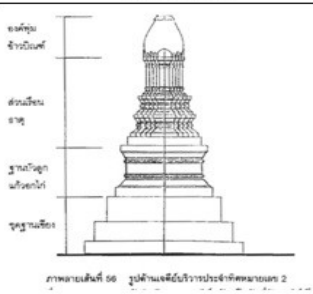
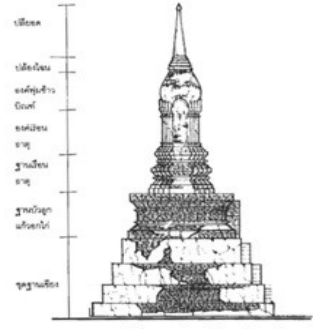
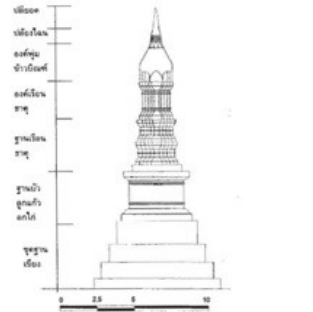
ส่วนยอด ประกอบด้วยส่วนที่เชื่อมต่อจากเรือนธาตุ ได้แก่ บรรพแถลง และกลีบขนุนรองรับส่วนองค์ระฆังที่มีลักษณะเป็นพุ่มคล้ายดอกบัวตูม จึงเรียกว่าพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือทรงยอดดอกบัวตูม ส่วนยอดของดอกบัวตูมทำเป็นวงแหวนซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ลักษณะเดียวกับปล้องไฉนของเจดีย์ทรงระฆังรองรับส่วนยอดสุดคือปลียอด (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551, 95-96)

โดยเปรียบเทียบแล้ว เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง ก็ควรมีส่วนรองรับเรือนธาตุ และฐานในแบบเดียวกัน แต่ก่อนที่จะสรุปดังนี้จึงควรศึกษาจากแหล่งข้อมูลอื่นด้วย

จากวิทยานิพนธ์ของคทา จันทลักษณ์ (2545) ที่ได้ทำการเก็บข้อมูลเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในจังหวัดต่างๆที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของสุโขทัยเมื่อครั้งที่เป็นศูนย์กลางการปกครองในแถบภาคเหนือตอนล่างได้ให้ข้อมูลรูปแบบระเบียบและสัดส่วนของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมากยิ่งขึ้น โดยในที่นี้ได้ทำการแบ่งกลุ่มรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม เป็น 3 กลุ่มหลักเพื่อสะดวกในการศึกษา คือ กลุ่มเจดีย์ไม่มีจะระนำ ที่สามารถแบ่งกลุ่มย่อยลงไปได้อีก คือ กลุ่มฐานแคบ กลุ่มฐานกว้าง กลุ่มเจดีย์ที่มีจะระนำซุ้ม และ กลุ่มเจดีย์ที่มีซุ้มพระที่ฐาน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1: ภาพลายเส้นเจดีย์ และสัดส่วนองค์ประกอบของเจดีย์¹ แบบไม่มีจะระนำ ฐานแคบ
ที่มา: ปรับปรุงจาก คทา จันทลักษณ์ (2545) และ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2551: 96, 98)

ที่	ชื่อเจดีย์	ภาพลายเส้น	ส่วนประกอบเจดีย์	สัดส่วนความสูงต่อเจดีย์
1	เจดีย์ ประธาน วัดเจดีย์ เจ็ดแถว อ.ศรีสังขนา ลี้ จ.สุโขทัย		สูง	26.34 ม.
			ฐานกว้าง	0.49 (13.10 ม.)
			ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน	0.127 (3.37 ม.)
			ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูง ประดับลูกแก้ว อกไก่ 2 เส้น	0.163 (4.31 ม.)
			ฐานเชิง	0.184 (4.86 ม.)
2	เจดีย์ ประจำมุม หมายเลข 1 วัดเจดีย์ เจ็ดแถว อ.ศรีสังขนา ลี้ จ.สุโขทัย		สูง	~13.97 ม.
			ฐานกว้าง	0.53 (7.42 ม.)
			ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน	0.159 (2.23 ม.)
			ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูง ประดับลูกแก้ว อกไก่ 2 เส้น	0.189 (2.65 ม.)
			ฐานเชิง	0.21 (2.94 ม.)

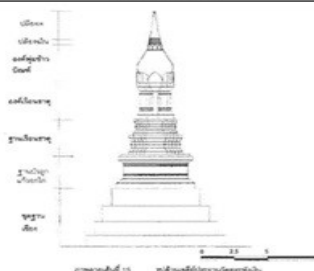
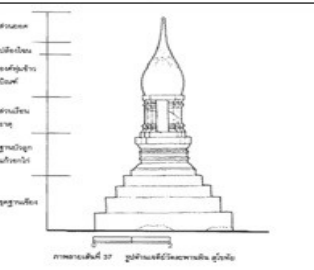
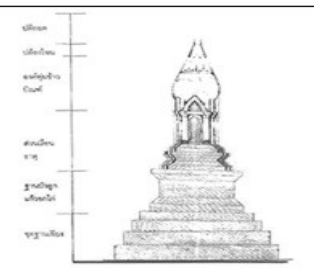
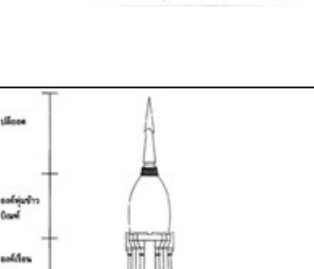
ที่	ชื่อเจดีย์	ภาพลายเส้น	ส่วนประกอบเจดีย์	สัดส่วนความสูงต่อเจดีย์
3	เจดีย์ บริวาร ประจำทิศ หมายเลข 2 วัดเจดีย์ เจ็ดแถว อ.ศรี- สังขาลย์ จ.สุโขทัย	 ภาพลายเส้นที่ 66 รูปเจดีย์บริวารประจำทิศหมายเลข 2	สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูง ประดับลูกแก้ว อกไก่ 2 เส้น ฐานเขียง	~ 12.66 ม. 0.369 (4.68 ม.) 0.191 (2.42 ม.) 0.15 (1.91 ม.) 0.148 (1.88 ม.)
4	เจดีย์ ประธาน วัดสวน แก้ว อุทยาน น้อย อ.ศรี- สังขาลย์ จ.สุโขทัย	 ภาพลายเส้นที่ 75 รูปเจดีย์ประธานวัดสวนแก้วอุทยานน้อย	สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูง ประดับลูกแก้ว อกไก่ 2 เส้น ฐานเขียง	~ 22.49 ม. 0.575 (12.94 ม.) 0.131 (2.95 ม.) 0.158 (3.57 ม.) 0.27 (6.08 ม.)
5	เจดีย์ ประธาน วัด มหาธาตุ อ.เมือง จ. สุโขทัย ²	 ภาพลายเส้นที่ 76 รูปเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.สุโขทัย	สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูง ประดับลูกแก้ว อกไก่ 2 เส้น ฐานเขียง	31 ม. 26.94 ม. 5.79 ม. 3.8 ม. 16.41 ม.
6	เจดีย์ราย หมายเลข 17 วัด มหาธาตุ อ.เมือง จ. สุโขทัย	 ภาพลายเส้นที่ 80 รูปเจดีย์รายหมายเลข 17 วัดมหาธาตุ สุโขทัย	สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูง ประดับลูกแก้ว อกไก่ 2 เส้น ฐานเขียง	~ 17.16 ม. 0.5 (8.58 ม.) 0.187 (3.21 ม.) 0.209 (3.595 ม.) 0.288 (4.95 ม.)

ตารางที่ 2: ภาพลายเส้นเจดีย์ และสัดส่วนองค์ประกอบของเจดีย์แบบไม่มีระนาบฐานกว้าง
ที่มา: ปรับปรุงจาก คทา จันทลักษณ์, 2545, ห้างหุ้นส่วนจำกัด ดับเบิลยู เอ อาร์ คอนสตรัคชัน, 2554
และ ชาญคณิต อำนวย, 2552: 53.

ที่	ชื่อเจดีย์	ภาพลายเส้น	ส่วนประกอบเจดีย์	สัดส่วนต่อเจดีย์
7	เจดีย์วัด กะโลทัย อ.เมือง จ. กำแพงเพชร		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่มมุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงายยี่ด ท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ฐานเชิง	~ 25.24 ม. 0.56 (14.15 ม.) 0.152 (3.84 ม.) 0.122 (3.1 ม.) 0.316 (7.99 ม.)
8	เจดีย์วัด เจดีย์กลาง ทุ่ง ³ อ.เมือง จ. กำแพงเพชร		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่มมุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงายยี่ด ท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ฐานเชิง	~26.56 ม. 0.997 (26.5 ม.) 0.11 (3.02 ม.) 0.14 (3.75 ม.) 0.31 (8.29 ม.)
9	เจดีย์วัด ธาตุกลาง ร้าง อ.เมือง จ. เชียงใหม่ ⁴		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่มมุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงายยี่ด ท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ฐานเชิง	~ 0.99 ~0.244 ~0.122 ~0.122
10	เจดีย์วัดวัง พระธาตุ อ.เมือง จ. กำแพงเพชร		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่มมุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงายยี่ด ท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ฐานเชิง	27.2 ม. 0.709 (19.30 ม.) 0.147 (4.02 ม.) 0.12 (3.37 ม.) 0.3 (8.29 ม.)
11	เจดีย์วัด พระธาตุ เก่า อ.บ้าน ตาก จ.ตาก		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่มมุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงายยี่ด ท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ฐานเชิง	~16.68 ม. 0.619 (10.33 ม.) 0.188 (3.14 ม.) 0.152 (2.54 ม.) 0.287 (4.8 ม.)

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง จ.พิษณุโลก: หลักฐานทางศิลปกรรมในยุคสุโขทัย

ตารางที่ 3: ภาพลายเส้นเจดีย์ และสัดส่วนองค์ประกอบของเจดีย์แบบมีจระนำ
ที่มา: ปรับปรุงจาก คทา จันทลักขณา, 2545.

ที่	ชื่อเจดีย์	ภาพลายเส้น	ส่วนประกอบเจดีย์	สัดส่วนต่อเจดีย์
12	เจดีย์วัด ตระพังเงิน อ.เมือง จ.สุโขทัย		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วออกโก 2 เส้น ฐานเชิง	-21.82 ม. 0.47 (10.32 ม.) .148 (3.24 ม.) 0.134 (2.93 ม.) 0.248 (5.42 ม.)
13	เจดีย์วัด สะพานหิน อ.เมือง จ.สุโขทัย ⁵		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วออกโก 2 เส้น ฐานเชิง	-11.73 ม. 0.365 (4.29 ม.) - 0.21 (2.49 ม.) 0.22 (2.61 ม.)
14	เจดีย์วัด อ้อมรอบ อ.เมือง จ. สุโขทัย		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 1 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูง ไม้ประดับลูกแก้ว ออกโก 2 เส้น ฐานเชิง	8.5 ม. 0.78 (6.64 ม.) 0.1 (0.9 ม.) 0.249 (2.12 ม.) 0.644 (5.48 ม.)
15	เจดีย์วัด เจดีย์ยอด ทอง อ. เมือง จ. พิษณุโลก ⁶		สูง ฐานกว้าง ฐานบัวลูกฟักเพิ่ม มุม 2 ฐาน ฐานบัวคว่ำบัวหงาย ยึดท้องไม้สูงประดับ ลูกแก้วออกโก 2 เส้น ฐานเชิง	22.70 ม. ⁷ (13.52 ม.)

ในกรณีของการหาสัดส่วนเจดีย์กลุ่มที่ 3 แบบมีซุ้มพระที่ฐาน เช่น เจดีย์วัดพระเจดีย์ทอง ต.นครชุม อ.เมือง จ.กำแพงเพชร และ วัดสิงห์ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร นั้นไม่สามารถหาสัดส่วนที่แท้จริงได้ เนื่องจากเหลือหลักฐานเพียงบางส่วนและไม่สมบูรณ์

จากข้อมูลในตารางข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า รูปแบบของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ที่สร้างขึ้นนั้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่ไม่มีจะร่นำประดิษฐานพระพุทธรูปหรือกลุ่มที่มีจะร่นำต้องมียอดประกอบ 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ที่มีชูชฐานเฉียงที่รองรับฐานบัวคว่ำบัวหงายยึดท้องไม้สูงประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ส่วนกลาง มีฐานบัวลูกฟักเพิ่มมุม 2 ฐาน ต่อด้วยฐานบัวคว่ำรองรับเรือนธาตุเสมอ ยกเว้นเจดีย์ขนาดเล็กที่มีการปรับลดชั้นฐานบางส่วนลงไปเพื่อให้เกิดสัดส่วนและความงามที่เหมาะสมซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาองค์ประกอบรูปแบบศิลปกรรมของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น

นอกจากนี้จากการเก็บข้อมูลและบันทึกภาพเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ปรากฏในเมืองศรีสัชชนาลัย ในเขตเมืองสุโขทัย ในจ. กำแพงเพชร ในจ. ตากและในจ. ชัยนาทอย่างน้อย 12 องค์ ทั้งเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่มีและไม่มีจะร่นำประดิษฐานพระพุทธรูปยืน เช่น เจดีย์ประธานทรงยอดดอกบัวตูม วัดมหาธาตุ จ.สุโขทัย เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมแบบมีซุ้มจะร่นำ วัดตระพังเงิน อ.เมือง จ. สุโขทัย เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม เจดีย์หมายเลข 17 กลุ่มทิศตะวันตก วัดมหาธาตุ จ. สุโขทัย เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดสะพานหิน อ.เมือง จ. สุโขทัย เจดีย์ประธานทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ็ดแถว อ. ศรีสัชชนาลัย จ. สุโขทัย เจดีย์ประธานทรงยอดดอกบัวตูม วัดสวนแก้วอุทยานน้อย อ.ศรีสัชชนาลัย จ. สุโขทัย เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดน้อย อ.ศรีสัชชนาลัย จ.สุโขทัย เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดกะโลทัย อ.เมือง จ. กำแพงเพชร เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดวังพระธาตุ อ.เมือง จ. กำแพงเพชร เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์กลางทุ่ง อ.เมือง จ. กำแพงเพชร เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดโตนดหลาย อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท เจดีย์ยุทธหัตถี อ.บ้านตาก จ.ตาก ทำให้เกิดข้อสรุปที่ช่วยยืนยันว่า ฐานของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม มีระเบียบขององค์ประกอบดังที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้นจริง ยกเว้นเจดีย์ขนาดเล็กที่มีการปรับเปลี่ยนส่วนฐานเพื่อให้เกิดความงามในงานช่างดังได้กล่าวแล้ว และเจดีย์ขนาดใหญ่ 2 องค์ คือเจดีย์ยุทธหัตถี อ.บ้านตาก จ. ตาก กับเจดีย์วัดเจดีย์ยอดทองจ.พิษณุโลกเท่านั้นที่ส่วนฐานนั้นผิดไปจากระเบียบการสร้างของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมโดยทั่วไป แต่จากข้อมูลของตรี อมาตยกุล ที่ได้ไปเยือนเจดีย์ยุทธหัตถีแห่งนี้เมื่อ พ.ศ. 2464 ได้อธิบายลักษณะไว้ว่า

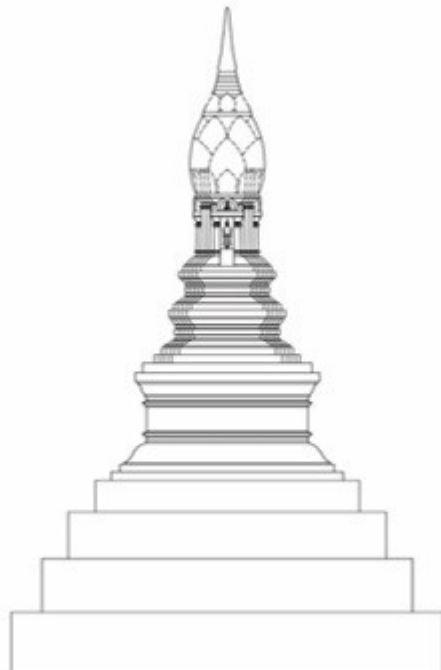
“เจดีย์องค์นี้สูงประมาณ 20 เมตร... ลักษณะรูปทรงสันฐานตอนล่างทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมตั้งซ้อนกันขึ้นไป 3 ชั้น ตอนบนทำแบบคล้ายพระมหาธาตุที่เมืองสุโขทัยเก่า คือทำรูปคล้ายปราสาท แต่ย่อเหลี่ยมตลอด และย่อทำเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ...ถึงแม้ว่าจะมีผู้ซ่อมเจดีย์องค์นี้ในสมัยต่อมาอีกหลายครั้งหลายหนก็ตาม แต่ปรากฏว่าผู้ซ่อม ๆ ได้ดีมาก เพราะมิได้เปลี่ยนแปลงรูปทรงให้ผิดแปลกไปจากของเดิม และรูปปั้นซึ่งทำเป็นหน้าราหูก็ยังเหลือปรากฏอยู่จนถึงเวลาปัจจุบัน” (ตรี อมาตยกุล, 2501, 30)

อีกประการหนึ่ง จากข้อความข้างต้น ทำให้เห็นว่า เจดีย์ยุทธหัตถีนี้ถูกซ่อมแซม ต่อมาอีกหลายครั้ง ซึ่งอาจทำให้มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงเป็นรูปที่เห็นในปัจจุบัน และจากการศึกษาของทศนา จันทลักขณา (2545) ได้จัดให้เจดีย์ยุทธหัตถีนี้มีฐานบัวที่ไม่ประดับ ลูกแก้วนี้ให้อยู่เป็นฐานเชิงด้วย ข้อมูลทางด้านโบราณคดี แสดงให้เห็นว่า เจดีย์ยุทธหัตถี จ.ตาก นี้ถูกบูรณะโดยกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2514 ในขณะที่ เจดีย์วัดเจดีย์ยอดทอง นั้น ถูกบูรณะโดยกรมศิลปากร เมื่อพ.ศ. 2512 ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกันเป็นไปได้ว่า กรมศิลปากรบูรณะโดยเปลี่ยนรูปแบบใหม่ หรือไม่ก็อาจเป็นช่างกลุ่มเดียวกันที่ทำการ ซ่อมเจดีย์ทั้งสององค์นี้ แต่ไม่ได้ทำตามระเบียบขององค์ประกอบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ทั่วไป จึงทำให้เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมทั้งของจังหวัดตาก และพิษณุโลกมีรูปแบบที่ต่าง ออกไปโดยในกรณีของวัดเจดีย์ยอดทองนั้นรูปแบบที่ผ่านการบูรณะแล้ว ปรากฏเป็น ฐานบัวคว่ำบัวหงายที่ประดับลูกแก้วออกได้ถึง 3 ฐาน

ฐานของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมตามระเบียบที่ถูกต้องควรเป็น ชุดชั้นเชิง 3-5 ชั้น ตามด้วยฐานบัวคว่ำ-หงาย จำนวน 1 ฐานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่เพิ่มมุมหรือยก เก็จ ยึดท้องไม้สูงแล้วคาดด้วยลูกแก้วออกได้จำนวน 2 เส้น ดังเช่นเจดีย์ทรงยอดดอก บัวตูมวัดมหาธาตุ วัดตระพังเงินสุโขทัยซึ่งเป็นเจดีย์ที่เรือนธาตุมีจะนำทั้ง 4 ด้าน เหมือนกันเหนือขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกฟักในผังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมจำนวน 2 ฐาน แล้วจึงเป็น ส่วนของเรือนธาตุ

เมื่อประกอบการวิเคราะห์สัดส่วนของชุดฐานเชิงและส่วนรองรับเรือนธาตุ สัดส่วนขององค์ประกอบเจดีย์ส่วนต่าง ๆ จึงกำหนดสัดส่วนของชุดฐาน และส่วนรองรับ เรือนธาตุให้กับเจดีย์ทรงยอดดอก บัวตูมของวัดเจดีย์ยอดทอง และ นำเสนอเป็นรูปทรงสันนิษฐาน (รูปที่ 6) ดังนี้

รูปที่ 6 รูปทรงสันนิษฐานเจดีย์ทรงยอด ดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง สัดส่วนที่ ได้จากสถิติการคำนวณส่วนชุดชั้นเชิง และส่วนรองรับเรือนธาตุของเจดีย์ทรง ยอดดอกบัวตูมองค์อื่นที่มีความสมบูรณ์ และอยู่ในระเบียบของ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมทั่วไป ที่มา: ปวีณา บุตรา

ตรวจสอบรูปแบบศิลปกรรมของเจดีย์ยอดดอกบัวตูมส่วนกลาง

กรอบชั้มน้านาง

กรอบชั้มน้านางนี้มีพัฒนาการมาจากกรอบชั้มคดโค้งแบบเขมรในสุโขทัยพบที่ปราสาทวัดพระพายหลวง (รูปที่ 7) อ.เมือง จ.สุโขทัยซึ่งได้ถูกกำหนดให้มีอายุอยู่ในช่วงก่อนสมัยสุโขทัย จากการศึกษาของสันติ เล็กสุขุม พบว่ากรอบชั้มได้คลี่คลายมาเป็นกรอบชั้มอย่างใหม่ของสุโขทัยเอง เช่นที่ปราสาทเพ็ญ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุขลียง อ.ศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย (รูปที่ 8) นำจะสร้างในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง โดยเฉพาะลวดลายปูนปั้นประดับที่กรอบชั้ม เรือนธาตุที่ลดความซับซ้อนลง และทรงสามเหลี่ยมคล้ายกลีบขนุน ซึ่งเป็นพัฒนาการของศิลปะสุโขทัย แม้ว่าจะมีส่วนของใบหน้าบุคคลขนาดใหญ่ทั้ง 4 ด้านของยอดปราสาทซึ่งเป็นอิทธิพลของศิลปะลพบุรีอยู่ก็ตาม (สันติ เล็กสุขุม, 2534, 19)

กรอบชั้มน้านางนี้ได้เป็นที่นิยมสร้างในสมัยสุโขทัย และคาดว่ากรอบชั้มของเจดีย์วัดเจดีย์ยอดทอง (รูปที่ 9) รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ที่อยู่ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว ซึ่งมีลักษณะเป็นชั้มน้านางภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบที่เจดีย์รายหมายเลข 27 รูปที่ (13) โดยที่เจดีย์องค์นี้ถูกกำหนดอายุอยู่ในช่วงไม่เกินปลายพุทธศตวรรษที่ 19 (สันติ เล็กสุขุม, 2534) ดังนั้น กรอบชั้มน้านางประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งของวัดเจดีย์ยอดทองนี้จึงควรมีอายุตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงหลังลงมาด้วย แต่ไม่เกินต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้เพราะเมื่ออิทธิพลของอยุธยาปรากฏขึ้น รูปแบบของกรอบชั้มเรือนแก้วของอยุธยา也被นำมาใช้ในงานสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยด้วย เช่น เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดโตนดหลาย ต.แพรกศรีราชา อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท ปรากฏการใช้ชั้มเรือนแก้วแทนชั้มน้านาง (รูปที่ 10)

รูปที่ 7 กรอบชั้มคดโค้ง วัดพระพายหลวง อ.เมือง จ.สุโขทัย กำหนดอายุการสร้างก่อนสมัยสุโขทัย
ที่มา : ปวีณา บุหร่า

รูปที่ 8 กรอบชั้มน้านาง ปราสาทเพ็ญ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุขลียง อ.ศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย กำหนดอายุการสร้างสมัยสุโขทัย
ที่มา : ปวีณา บุหร่า

รูปที่ 9 กรอบซุ้มหน้านาง วัดเจดีย์ยอดทอง อ.เมือง
จ. พิษณุโลก
ที่มา : ปวีณา นุหระ

รูปที่ 10 กรอบซุ้มเรือนแก้ว วัดโตนดหลาย ต.แพรงศรีราชา อ.
สรรคบุรี จ.ชัยนาท อิทธิพลของศิลปะอยุธยา
ที่มา : สมภาพ ผลิเจริญผล

พระพุทธรูปประทับนั่งประดิษฐานในซุ้มกรอบหน้านาง ขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย (รูปที่ 11) รูปแบบการประดับประติมากรรมนี้มีมาแล้วที่ซุ้มของเจดีย์ประจำมุม หมายเลข 7 (รูปที่ 12) เจดีย์ประจำด้านหมายเลข 27 (รูปที่ 13) ของวัดเจดีย์เจ็ดแถวเช่นกัน แต่มีความต่าง คือ การประดับพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยในซุ้มกรอบหน้านางของเจดีย์ หมายเลข 7 และหมายเลข 27 ของวัดเจดีย์เจ็ดแถวนี้ อยู่เหนือประตูหลอก และไม่พบการประดิษฐานพระพุทธรูปในซุ้มเหนือพระพุทธรูปยืนในจระนำ(พระซ้อนพระ) ในงานประดับสถาปัตยกรรมของสุโขทัยมาก่อน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556, สัมภาษณ์) ถ้าเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมเช่นวัดตระพังเงิน ในกรอบซุ้มจะเป็นลายดอกไม้อยู่เหนือจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปยืน

กรณียกเว้นที่วัดเจดีย์วัดยอดทอง (รูปที่ 14) แห่งนี้ที่มีพระซ้อนพระ มีข้อสันนิษฐาน คือ ช่างคงรับเอารูปแบบการประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยในกรอบซุ้มเหนือประตูหลอกจากวัดเจดีย์เจ็ดแถว มาผสมกับจระนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจนกลายเป็นรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นเฉพาะพิษณุโลกนี้ ด้วยเหตุนี้จึงกำหนดอายุให้อยู่ร่วมสมัยหรือหลังวัดเจดีย์เจ็ดแถวเล็กน้อย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้การประดับพระพุทธรูปประทับนั่งในกรอบซุ้มหน้านางทั้ง 4 ด้านยังอาจได้รับเอาคติของการสร้างภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ ดังที่ปรากฏที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2545, 65-70) มาใช้ด้วยก็เป็นได้ แต่เนื่องด้วยเหลือเพียงพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยซึ่งอยู่ด้านทิศเหนือเท่านั้น จึงไม่อาจศึกษาได้หมด แต่ถ้าหากเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติจริง พระพุทธรูปในกรอบซุ้มตะวันออกจะเป็นจุดเริ่มต้นของการเล่าเรื่องและต้องเป็นเรื่องพุทธประวัติตอนที่เกิดก่อนการปราบมาร โดยเรียกแม่ธรณีขึ้นมาเป็นพยาน (มารวิชัย)

 รูปที่ 11 พระพุทธรูปปูนปั้นที่เหลือประดิษฐานในซุ้มเหนือจระนำ วัดเจดีย์ยอดทอง อ.เมือง จ.พิษณุโลก ที่มา: ปวีณา บุหระ	 รูปที่ 12 พระพุทธรูปปูนปั้นที่เหลือประดิษฐานในซุ้มกรอบหน้านาง เจดีย์ประจักษ์มหายเลข 7 วัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, 2534: 175.
 รูปที่ 13 พระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานในซุ้มกรอบหน้านาง เจดีย์ประจักษ์ด้านหมายเลข 27 วัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย ที่มา: ปวีณา บุหระ	 รูปที่ 14 พระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานในซุ้มกรอบหน้านางเหนือจระนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืน วัดเจดีย์ยอดทอง อ.เมือง จ.พิษณุโลก ที่มา: ปวีณา บุหระ

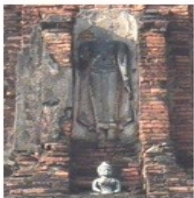
จระนำทั้ง 4 ด้านบนเรือนธาตุ

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดเจดีย์ยอดทอง อ.เมือง จ.พิษณุโลก เป็นแบบมีจระนำสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป นายกริสโวลด์เชื่อว่า พระยาสิทธิเทพรังษีใน พ.ศ. 1903 ซึ่งการมีจระนำทำให้เรือนธาตุมีลักษณะใกล้เคียงกับปราสาท หรือปราสาทในศิลปะลพบุรีและการมีจระนำที่เรือนธาตุนี้อาจเป็นแบบของเจดีย์ยอดดอกบัวตูมระยะแรก และเป็นที่ยอมรับน้อยกว่าเจดีย์ยอดดอกบัวตูมที่ไม่มีซุ้มจระนำ เจดีย์ยอดดอกบัวตูมแบบไม่มีจระนำนี้มีอยู่แล้วในสมัยของพระยาเลอไทย พ.ศ. 1886 เมื่อมีการปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุสุโขทัย และมีการสร้างเจดีย์ยอดดอกบัวตูมที่วัดสวนดอก เชียงใหม่ พ.ศ. 1915 (สันติ เล็กสุขุม, 2534, 34-35, 41) ดังนั้น จึงกำหนดอายุส่วนเรือนธาตุของวัดเจดีย์ยอดทองอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20

พระพุทธรูปปูนปั้น

พระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืนในจระนำเป็นของเก่าไม่มีการซ่อมแซม และภาพถ่ายปัจจุบัน (รูปที่ 14, 15, 16) ทำให้เห็นเค้าของรูปแบบศิลปะของพระพุทธรูปว่าน่าจะสร้างคราวเดียวกันกับเจดีย์ เนื่องด้วยเทคนิคการสร้างที่มีอิฐยื่นออกมาเป็นแกนให้พอกปูน (รูปที่ 14) บริเวณส่วนพระเศียรที่หักหายไปแล้ว ส่วนจีวร เป็นการครองจีวรแบบห่มคลุม จีวรบางจนเห็นรัดประคดแบบเขมรปรากฏเป็นแถบใหญ่คาดรอบบั้นพระองค์ทับแถบหน้านางที่ยาวลงมา ชายจีวรทั้งข้างม้วนปลายเข้าเล็กน้อยและไม่ยาวคลุมสบงด้านในจนปล่อยให้โผล่ออกมา การนุ่งผ้าแบบจีบหน้านางเป็นลักษณะของสุโขทัยที่ได้ส่งอิทธิพลให้กับพระพุทธรูปประทับยืนในจระนำชุมวัดป่าสักเชียงรายด้วยเช่นกัน และลักษณะการครองผ้าเช่นนี้มีความคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปูนปั้นที่ประดิษฐานภายในชุมจระนำของเจดีย์ประจำมณฑลหมายเลข 3 ของวัดเจดีย์เจ็ดแถว (รูปที่ 17) ซึ่งปรากฏรัดประคดและจีบหน้านางที่มีอิทธิพลของเขมรเช่นกัน

จากสภาพที่เหลืออยู่พระพุทธรูปเป็นปางประทานอภัย โดยดูจากพระกรขวาที่หักหายไป พระกรซ้ายซึ่งตรงลงมากับขอบจีวร พระอังสาใหญ่ พระวรกายค่อนข้างอวบ พระขม่อมและพระบาททั้งสองท่างแบบขนานกัน หากไม่ชำรุดแล้ว พระบาททั้งสองข้างคงวางบนดอกบัวซึ่งลักษณะของพระพุทธรูปนี้มีความคล้ายกับพระพุทธรูปปูนปั้นที่ประดิษฐานภายในชุมจระนำของเจดีย์ประจำมณฑลหมายเลข 3 ของวัดเจดีย์เจ็ดแถว (รูปที่ 17) ซึ่งมีการกำหนดอายุของพระพุทธรูปที่อยู่ในวัดเจดีย์เจ็ดแถวว่าน่าจะอยู่ในช่วงที่พระยาสิทธิครองราชย์สุโขทัย (สันติ เล็กสุขุม, 2534, 173) ดังนั้นพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในจระนำของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมของวัดเจดีย์ยอดทองก็ควรกำหนดอายุอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันด้วย คือราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20

รูปที่ 15 พระพุทธรูปปูนปั้นที่เหลือประดิษฐานในจระนำ
เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง อ.เมือง
จ.พิษณุโลก
ที่มา: ปวิณา นุหร่า

รูปที่ 16 พระพุทธรูปปูนปั้นที่เหลือประดิษฐานในจระนำ
เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง อ.เมือง
จ.พิษณุโลก
ที่มา: ปวิณา นุหร่า

รูปที่ 17 พระพุทธรูปปูนปั้นที่เหลือประดิษฐานในชุมจระนำ เจดีย์ประจำมณฑลหมายเลข 3 วัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสัชนาลัย
จ.สุโขทัย ที่มา: สันติ เล็กสุขุม, 2534: 168

นอกเหนือจากการศึกษารูปแบบศิลปกรรมเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมของวัดเจดีย์ยอดทองจ.พิษณุโลกที่มีความสัมพันธ์อย่างมากกับรูปแบบศิลปะของสุโขทัยแล้ว พิษณุโลกและสุโขทัยยังมีความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ อีกหลายประการ

จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ของธีระวัฒน์ แสนคำ (2554) ได้ให้ข้อมูลเมืองพิษณุโลกว่าก่อรูปเป็นเมืองประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มีฐานะเป็นนครในที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน เป็นเมืองใหญ่ มีทรัพยากรสำคัญ ทั้ง เกลือสินเธาว์ แร่เหล็ก ของป่า และรวมทั้งมีที่ตั้งเป็นชุมทางการคมนาคม ที่ทำให้เป็นทั้งชุมทางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าและจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สามารถเดินทางไปตะวันออก เทือกเขาเพชรบูรณ์ ลุ่มน้ำป่าสักลงไปทางใต้จนถึงเขตอิทธิพลของอยุธยาได้ ทั้งยังเป็นเส้นทางไปนครไทย สุโขทัย จันทบุรี เวียงคำบริเวณลุ่มน้ำโขงได้ ความสำคัญดังกล่าวของเมืองพิษณุโลกจึงเป็นเหตุให้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัยในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 และเมืองพิษณุโลกมีความสำคัญต่อสุโขทัยมากยิ่งขึ้น เมื่อพระยาสิทธิเสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลก เป็นเวลา 7 ปี โดยใช้ข้อมูลและตีความจากจารึกเขาสุนนฏด้านที่ 3 และ 4 ว่าการขยายอิทธิพลของสุโขทัยเข้ามาครอบงำพิษณุโลกในช่วงนี้เพื่อเป็นการรักษาเมืองพิษณุโลกไม่ให้กรุงศรีอยุธยาเข้ามายึดครองและใช้เป็นฐานกำลังในการโจมตีเมืองสุโขทัย อีกประการหนึ่งคือสุโขทัยต้องการเกลือ และเหล็กซึ่งมีแหล่งผลิตในเมืองพิษณุโลกเพื่อใช้ในการสงคราม และใช้เป็นส่วนผสมในการหล่อพระพุทธรูป

ธีระวัฒน์ แสนคำ (2554) ใช้จารึกวัดศรีชุมที่กล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรีธาดา ผู้ซึ่งเกิดในนครสรวงสองแคว เป็นโอรสของพระยาคำแหงพระรามและเป็นหลานของพ่อขุนศรีนาวนำถุม เป็นกลุ่มผู้ปกครองเมืองพิษณุโลกในตระกูลศรีนาวนำถุม พระมหาเถรศรีศรีธาดา เป็นนักรบคนสำคัญของตระกูลนี้แต่ภายหลังได้ออกผนวชแล้วธุดงค์ไปลังกา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับที่พระยาสิทธิเสด็จมาครอบงำพิษณุโลก ทำให้อำนาจทางการเมืองของตระกูลศรีนาวนำถุมค่อยๆ หายไปจากเมืองพิษณุโลก โดยที่ธีระวัฒน์ แสนคำ ตีความมีการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองทั้งพระมหาเถรศรีศรีธาดา และพระยาสิทธิไธ เพราะเมื่อพระยาสิทธิไธเข้ามาปกครองพิษณุโลกแล้วได้ทำการบูรณะมหาธาตุ ปรางค์พระศรีมหาโพธิ์ และน่าจะมีการสร้างศาสนสถานอื่นๆ ในเมืองพิษณุโลกเพิ่มเติม โดยเฉพาะทางฝั่งตะวันออกของเมืองที่ยังเหลือวัดอรุณญิกและวัดเจดีย์ยอดทองซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมศิลปะสุโขทัย โดยเป็นการทำเพื่อแสดงออกทางอำนาจและสร้างความชอบธรรมในการปกครองเมืองพิษณุโลก

จากการศึกษาของธีระวัฒน์ แสนคำ ทำให้เห็นความสัมพันธ์ทั้งทางการเมือง ศาสนา และรูปแบบศิลปกรรมระหว่างเมืองพิษณุโลกกับเมืองสุโขทัยโดยเฉพาะในสมัยพระยาสิทธิไธได้เป็นอย่างดีและสอดคล้องกับการศึกษารูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดเจดีย์ยอดทอง จ.พิษณุโลกที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบของเจดีย์จากวัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสังขาลย์ จ.สุโขทัยด้วย ทั้งนี้เพราะก่อนที่พระยาสิทธิไธขึ้นครองราชย์ที่สุโขทัยนั้น พระองค์ครองอยู่ที่ศรีสังขาลย์มาก่อนแล้วนั่นเอง

บทสรุป

ผลการศึกษาทั้งหมดจากหลักฐานทางศิลปกรรมเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมวัดเจดีย์ยอดทอง จ.พิษณุโลก ตรวจสอบกับหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีความสอดคล้องกันทั้งหมด

โดยที่มาของรูปแบบเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมของวัดเจดีย์ยอดทอง จ.พิษณุโลก สันนิษฐานว่าได้แบบอย่างจากเจดีย์ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสังขาลย์ จ.สุโขทัย โดยส่วนเรือนธาตุมีการทำจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปยืนทั้ง 4 ด้าน มีกรอบซุ้มหน้านางภายในซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย และส่วนยอดของเรือนธาตุทำเป็นทรงดอกบัวตูม จากการใช้กรอบซุ้มของจระนำทั้งสี่ด้านแยกต่างหากจากบรรพแถลงแตกต่างจากเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่มีจระนำซุ้มโดยทั่วไปซึ่งมีการใช้กรอบซุ้มเป็นส่วนเดียวกับบรรพแถลง ทำให้วัดเจดีย์ยอดทองเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่มีรูปแบบเฉพาะ

ทั้งนี้ได้กำหนดอายุการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง จ.พิษณุโลก ให้อยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ถ้าไม่สร้างในสมัยพระยาสิทธิกิจบุรณะในสมัยของพระองค์เมื่อครั้งที่เสด็จประทับที่เมืองพิษณุโลก ตามข้อสันนิษฐานเดิม และต้องเป็นช่วงเวลาก่อนที่อิทธิพลของอยุธยาทั้งการเมืองและรูปแบบศิลปกรรมจะขึ้นมาถึงพิษณุโลกเท่านั้น ซึ่งที่มาของรูปแบบเจดีย์และการกำหนดอายุเวลาในช่วงต้นมีความเป็นไปได้ เพราะพระยาสิทธิกิจครองอยู่ที่ศรีสังขาลย์ก่อนที่จะเสด็จมาครองสุโขทัยและพิษณุโลกตามลำดับ

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์ยอดทอง จึงเป็นหลักฐานทางศิลปกรรมชิ้นหนึ่งที่ยืนยันว่า พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีตัวตน มีความสำคัญ และความสัมพันธ์ทั้งทางการเมือง ศาสนา และรูปแบบศิลปะกับสุโขทัยจริง

Notes

¹ ข้อมูลและภาพถ่ายเส้นที่นำมาวิเคราะห์นี้ใช้การคำนวณจากสัดส่วนที่ปรากฏในงานของคทา จันทลักขณา (2545)

² ภาพถ่ายเส้น ความสูงและความกว้างของฐาน ได้จากศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2551, 96, 98) แต่ในที่นี้ไม่สามารถใช้ความกว้างของฐานเชิงเพื่อคำนวณหาสัดส่วนความสูงของเจดีย์ต่อส่วนฐานได้ เนื่องจากฐานเชิงของเจดีย์ประธานองค์นี้ทำหน้าที่เป็นฐานไฟที่รองรับเจดีย์ประจำทิศและเจดีย์ประจำมุมทั้ง 8 องค์ด้วย

³ ภาพถ่ายเส้นจากทางหุ่นส่วนจำกัด ดับเบิลยู เอ อาร์ คอนสตรัคชั่น (2554). ส่วนข้อมูลสัดส่วนได้จากงานของคทา จันทลักขณา (2545)

⁴ ภาพถ่ายเส้นจากชาญคณิต อารณ (2552, 53) อย่างไรก็ตามเนื่องจากไม่ปรากฏสัดส่วนจึงใช้การคำนวณจากภาพถ่ายเส้นแทน

⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2556, สัมภาษณ์) กรุณาให้คำอธิบายว่า เนื่องจากเจดีย์ทั้ง 2 องค์มีขนาดเล็ก จึงมีการปรับส่วนของฐานรองรับเรือนธาตุเหลือเพียงฐานเดียวหรือไม่มีเลยเพื่อให้มีขนาดที่เหมาะสมและเกิดความงามในงานช่าง

⁶ ภาพถ่ายเส้นนี้ขาดกรอบซุ้มจระนำ เมื่อเปรียบเทียบกับภาพถ่ายจริง สังเกตตำแหน่งของกรอบซุ้มด้านข้างทั้ง 2 ด้านจะพบว่าภาพถ่ายเส้นนี้มีกรอบซุ้มอยู่ในตำแหน่งที่ถูกตัด ดังนั้นลายเส้นของกรอบจระนำซุ้มต้องมีทั้ง 4 ด้าน และเป็นการกรอบซุ้มที่ใช้ร่วมกับบรรพแถลงเหมือนกับเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่มีซุ้มจระนำเหมือนองค์อื่น ๆ

⁷ ใช้ข้อมูลจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร (2543, 45) ส่วนฐานเขียน ฐานบัวคว่ำบัวหงายยึดท้องไม้ประดับลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น และส่วนฐานบัวลูกฟักเพิ่มมุม 2 ฐานต้องมีการพิจารณาใหม่ ทั้งสัดส่วน และรูปแบบ

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาต่างประเทศ

Royal Collection and Art of Thailand: Rattanakosin Bicentennial. (1982).
Japan : Mitsukoshi.

เอกสารภาษาไทย

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
(2548). *ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

คทา จันทลักขณา. (2545). *การศึกษาเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ในสมัยสุโขทัย*. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะสถาปัตยกรรม
ศาสตร์. สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม.

ชาญคนิต อวรณ์. (2552). เจดีย์วัดลุ่มข้าวซังร้างในวัดพระแก้วดอนเต้าฯ นครลำปาง:
ข้อสันนิษฐานรูปแบบเจดีย์ยอดทรงดอกบัวตูม. *นิตยสารศิลปากร*, 52: 48-
57.

ตรี อมาตยกุล. (2501). *จังหวัดตาก*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2554). *เมืองพิษณุโลก : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่
ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. บัณฑิตวิทยาลัย. สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2545). ภาพปูนปั้นเล่าเรื่องพุทธประวัติที่วัดพระศรีรัตนมหา
ธาตุเชลียง. *เมืองโบราณ*, 28: 65-70.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2551). *ศิลปะสุโขทัย: บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและ
ศิลปกรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.

ศิลปากร, กรม, สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2543). *แผนแม่บท
เมืองพิษณุโลก*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

สันติ เล็กสุขุม. (2534). *เจดีย์สมัยสุโขทัย ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สันติ เล็กสุขุม. (2552). *เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ใน
ประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มติชน.

สันติ เล็กสุขุม. (2555). *ศิลปะสุโขทัย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

หวน พิณอุพันธ์. (2514). *พิษณุโลกของเรา*. พิษณุโลก: วิทยาลัยวิชาการศึกษา
พิษณุโลก.

ห้างหุ้นส่วนจำกัดดับเบิลยู เอ อาร์ คอนสตรัคชั่น. (2554). *รายงานการบูรณะเสริม
ความมั่นคงโบราณสถานวัดเจดีย์กลางทุ่ง ตำบลนครชุม อำเภอมือง จังหวัด
กำแพงเพชร*. เสนออุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ 6

สุโขทัย กรมศิลปากร.

แผนผังวัดเจดีย์ยอดทอง อำเภอเมือง พิษณุโลก. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2556

จาก [http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data6.aspx?](http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data6.aspx?id=0004623)

[id=0004623](http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data6.aspx?id=0004623)

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร. (ตุลาคม 2556). สัมภาษณ์.

Translated Thai References

Amatayakul, T (1958). *Tak Province*. Bangkok: Department of Fine Arts.

Arvorn, C. (2009). *Chedi at the Abandoned Wat Lam Chang in the Wat Phra Kaew Don Tao*, Lampang: An Assumption of the Lotus-Bud Style Chedi. *SILPAKORN JOURNAL*, 52: 48-57.

Chantalakhana, G. (2002). *The Lotus Bud Stupa in Sukhothai Period*. Master's Thesis, Department of Architecture and Related Arts, Silpakorn University.

Fine Arts, Department. (2005) . *Corpus of Sukhothai Inscriptions*. Bangkok: Department of Fine Arts.

Fine Arts, Department, Office of Archaeology and National Museum (2000). *Master Plan of Phitsanulok City*. Bangkok: The Fine Arts Department.

Griswold, A. B. (1967). Towards a History of Sukhodaya Art. In Leksukhum, S. *Chedi during Sukhothai Period at Wat Chedi Ched Tiao*. (p, 33). Bangkok: Muang Boran.

Ground Plan of the Wat Chedi Yod Thong, Muang Phitsanulok. Retrieved January 15, 2013 from http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data6.aspx?id=0004623

Leksukhum, S. (1991). *Chedi during Sukhothai Period at Wat Chedi Ched Tiao*. Bangkok: Muang Boran.

Leksukhum, S. (2009). *Background and Technical Terms of Chedi Elements in Thailand*. (5th ed.). Bangkok: Matichon.

Leksukhum, S. (2012). *Sukhothai Art*. (3rd ed). Bangkok: Muang Boran.

Phinthuphan, H. (1971). *Our Phitsanulok*. Phitsanulok: Phitsanulok College of Education.

Saisingha, S. Professor of Art History, Silpakorn University. (2013, October). Interview.

Saisingha, S. (2008). *Sukhothai Arts: Analyzing Archaeological, Artistic and Epigraphic Evidences*. 2nd edition. Bangkok: Department of Art

History, Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

Sankom, T. (2011). *Mueang Phisanulok : Local History of a Major City Under the Traditional State Power Structure*. Master's Thesis, Department of History, Chiangmai University.

Thamrungraeng, R. (2002). The Stuccowork Depict the Lord Buddha's Life at Wat Phra Sri Ratana Mahathat Chaliang. *Muang Boran Journal*, 28, 65-70.

W.A.R Construction Limited Partnership. (2011). *Report on the Restoration of the Ancient Remains of Wat Chedi Klang Thung, Nakhon Chum, Muang, Kamphaengphet*. Proposed to Kamphaeng Phet Historical Park. The ๘th Regional Office of Fine Arts, Sukhothai.